

Mátyási József és „Kalászkaparék”-ja.

1920-ban írtam a következő sorokat:

Üdv THALLÓCZY LAJOSnak!

Azt jelentették az újságok, hogy a herceghalmi véres vas-úti szerencsétlenség áldozata lettél. Annak idején én is úgy hittem ezt s könnyeimen át csak sebedet láttam.

Most pedig látom, nem úgy volt igaz. Az történt akkor, hogy álmodnak őrző angyala fölvitt Téged olyan jobb helyre, ahová nem ért Utánad az a sok undokság, keserűség, amiben nekünk idelelni nyakig kellett és kell evickélnünk.

Mikor elnyelte koporsódat a sír, szakgatott engem az a tehetetlen érzés, hogy többet nem nézhetek éles szemedbe, nem hallhatom fölséges nyugalma beszédedet, nem érthetek szót Veled egy-egy csöndes, meleg zúgban, a kívül zajló világnak vagy az írásokban ránk öröködött multnak, sok-sok jelensége közül valamelyikről, arról, amelyik éppen eszünkbe szökken a dohányfüstön keresztül.

Nem úgy történt.

Azóta is találkozhatom Veled, mikor megszökhetem a napi robot és a szó szerint értendő *kenyérgondok* mellől. Elmondom Neked — úgy, mint régen — ha valami megfigyelésem van élő vagy holt nagyságokról, gazemberekről, tehetségekről, tökfilkókról, szándékosan rikító színnel, hogy annál inkább élvezem hozzászólásodban azt a megingathatatlan súlyt, mely ítéletedet — ó, hányszor csodáltam ezt ellenségeiddel szemben! — soha félre nem engedi billenni a tárgyilagosság ormáról. Ország baja, magam baja ha bánt, Hozzád térek, mert a Te tanácsod és példád belém tudja sugallani az „aequam memento” rendületlenségét. Ha jeles tréfa esik tudtomra, Hozzád sietek vele, hadd villantsam meg arcod tükre előtt: ha onnét verődik vissza rám a fénye, nagyobb derű éri a lelkemet. Ha valamit találok, ami különösen magyar, találok bár emberben, vagy állatban, írásban, vagy képben, ételben, vagy italban: azonnal Neked újságolom — ó, mert senki a magyarnak magyarai mi-

voltát úgy nem érzi, tudja, értékeli, élvezi, mint THALLÓCZY LAJOS, a magyar történelemnek írója és csinálója; Te, az úti tapasztalataidat magyar szemmel és magyar tollal jegyezgető „DELI”; Te, a legértékesebb magyar ritkasággyűjteményt szerzett „BÜZÉRNAGY”, ki mindenhez értő szellemednek congenialitásával összevonzottad bécsi szállásodra, a „büzértanyá”-ra, a honi földnek Lajtán túlra vetődő annyi és annyiféle talantomait!

Jeles magyarságáért hozakodtam elő a méltatlanul elfeledett MÁTYÁSIval is ama találkozásunkkor, a Te utolsó bécsi útid előtt, mikor az öreg királyt mentél elkísérni a kapucinusok kriptájáig (ó jaj, hogy annál messzebb is elkísérted!). „*Poëta Hungarus*” — tehát költő is, magyar is: ezzel a találó nevezettel említi neve helyett MÁTYÁSI JÓZSEFET magyar specialitásokon kapkodó kortársa, SZIRMAY ANTAL, ki magyar curiosumokról írt latin könyvében (*Hungaria in Parabolis*. 1804.) gyakran idézget MÁTYÁSI-verseket. Tudtam, mennyire kedvelt SZIRMAYnak ezt a művét, melynél ANONYMUS óta magyarabb latin könyvünk nem igen van, s tudtam, hogy most száz esztendő múltán is kedved találod olyanokban, aminőkben százal ezelőtt gyönyörködött SZIRMAY uram. Tudtam tehát, hogy vele együtt Te is szívesen elmulatozol MÁTYÁSI bő kádenecia-vetésének kényelmes ritmusú hullámozásán: azért ígértem meg elválásunkkor, hogy nemsokára bemutatom Neked MÁTYÁSI termésének egy eddig eldugva volt maradványát is: az ő kéziratban maradt „*Kalászkaparék*”-ját.

Ime, most szavának áll a Te híved.

*

Ezt írtam 1920-ban abban a reménységben, hogy 1921-re, a Kalászkaparék megszerkesztésének száz éves fordulójára, fölleveníthetem MÁTYÁSI emlékét, ismertté tehetem nem ismert költői működését, igazságot mérhetek az ő becsmért írói értékének. Ez a reménységem azonban nem teljesült. De most, mikor az *Alföldkutató Bizottság* olyan folyóiratot bír, melynek a „népünk és nyelvünk” nemcsak címe, hanem tárgya is, alkalmam lett régi tanulmányomnak nagy részét s egyszerűsmind MÁTYÁSI műveiből is egynehányat közrebocsátani. Hozzá illőbb helyen nem is szólhatnék MÁTYÁSIról. Az Alföld népének költője ő, hiszen gulyásnótáját, mely a néprajzi irodalomnak állandó tárgya, ma is dalolják pásztoraink, s a magyar írói nyelv történetében külön helyet érdemel ő, hiszen verseinek stílusából nem kisebbek tanultak, mint CSOKONAI és ARANY,

mulattató prózájában pedig olyan humor és olyan magyarság van, amilyen a mi korunk Eötvös Károlya és Móra Ference nagyságának és hatásának legfőbb eleme.

*

Nemes¹ MÁTYÁSI JÓZSEF született 1764. márc. 21-én² a Pest-vármegyei Izsákon; atyja ott református pap volt.³ Felsőbb tanulmányait a debreceni kollégiumban végezte, prókatori diplomát szerzett, s 1789-től 1794-ig⁴ gr. TELEKI JÓZSEF titoknoka volt, azután főitélőszéki esküdt. Költői munkásságának java része fiatal éveire esik;⁵ 1794-ben és 1798-ban jelent meg egy-egy kötete, alkalmi versek gyűjteménye, mely a magyaros irány legzamatosabb és legköltőibb tehetségének mutatja a nála néhány évvel fiatalabb CSOKONAI előtt. Az első kötet címe: *Semminél több Valami*, a másodiké: *Mátyási József Verseinek Folytatása*.⁶ 1799-ben gr. FEKETE JÁNOSHOZ került Főtra, a szabadelvű, de magyar érzésű, gazdag főúrhoz, VOLTAIRE barátjához, kora szatirikus költőjéhez, kit mint titkára, bizalmasa, költőtársa, híven szolgált annak 1803-ban elkövetkezett haláláig. Az irodalompártoló gróf jóvoltából életfogytig való évdíjat kapott s úgy ment ügyvédkedni Pestre, majd Izsákra húzódott s ott meg is házasodott. Harmadfél évi házasság után 1809-ben elvesztette ifjú hitvesét; fájdalommal emlékezik meg róla hosszabb bölcselő költeményt tartalmazó harmadik verskötetében, melyet 1821-ben adott ki ily címen: *A barátság és annak mestersége* (I. 57 l.). Kecskemét polgára lett 1828-ban s ebben a városban töltötte életének hátralevő részét. Nem gyakorolta ügyvédségét, abbahagyta az irodalmi ambícióból való költést is: élt a vidéki társas élet szokott mulatozásainak a maga kevéssel megelégedő, független szegénységében. Kecskemét homokja eltemette az ő műzsáját is, mint nagyobb kortársának és városbelijének, KATONA JÓZSEFNEK, Melpomenejét. A nagy tragikust

¹ Atyja halálára írja (*Semminél több Valami* 300. l.): Mert Mátyási István és Zádori Sára, Nemességét tudja Komárom határa.

² Lásd 66-ik születése napjára írt versét.

³ Lásd atyja halálára írt versét (*Semminél több Valami* 301. l.) Az öreg Mátyási-pár olajfestésű arcképét Holló Béla félegyházi polgármester úr fedezte fel az izsáki paplak padlásán egy kutató útja alkalmával s azóta e két kép az izsáki ref. lelkész hivatalos szobájában függ. Mátyási József képe is megvan a kecskeméti ref. collegiumban. (V. ö. Szinnyei: Lex.)

⁴ Vö. Mátyási: Frankfurti utazásom. I. l. (Akad. kéziratár *Földr.* 4. r. 12. sz., *Széphalom* I. évf. 1. szám.)

⁵ 1798-diki kötete végén írja, hogy 18 éve áll a műzsák szolgálatában. (384. l.)

⁶ Idézeteimben az előbbi I., az utóbbit II. számmal fogom jelölni.

ez a titkos gyász fiatalon megölte,⁷ de a jó humorú és derült filozófiájú MÁTYÁSI késő vénségéig volt mulatozója és mulattatója a kecskeméti és környékbeli névnapoknak, disznótoroknak s 85 éves korában halt meg 1849 jan. 5-én. Kecskeméti életének emléke az a kéziratban maradt versesomó, melynek teljes címe:

KALASZ-KAPAREK,

mellyet, hogy semmi tarlóján ne vesszen, ezen Vontatótskába takarított; most pedig, maga Vers-Asztagjának végződésével, a' Nemzeti Tudomány-Szerűre Tsépel-tetés végett ágyaz,

MÁTYÁSI JÓZSEF

volt Magyar Helikoni Részes-arató.

1821.

*

MÁTYÁSINAK *Kalászkaparék* címmel két helyen van kéziratot költeménygyűjteménye: a M. Tud. Akadémiának és a Kecskeméti Ref. Főiskolának könyvtárában. SZINNYEI: *Magyar Írókban* egyiket sem találjuk. „Nyomtatatlan verseinek gyűjteménye“, melyet SZINNYEI a M. N. Múzeum könyvtárából említ, oly darabokat tartalmaz, melyek megvannak a *Kalászkaparékban* is. Az Akadémia példánya negyedretű 346 számított lap, MÁTYÁSINAK magának kezeírása. Kézirattári jelzete: *Írók 4-r. 44. sz.* A kecskeméti példány 1820-diki másolat. Az akadémiai tulajdonképpen két részből áll. Az első rész, melyben 1787—1817 közti darabok vannak, a 235. lappal végződik, utána pedig folytatólagos lapszámozással „*A' Fellyebbi Gyűjteménynek Folytatása*“ következik, 1819—1831 közti időből való tartalommal. Ez a toldalék nincs meg a kecskeméti példányban. A *Kalászkaparék*nak két darabját külön is kiadta MÁTYÁSI nyomtatásban („*Akkori Gondolatok midőn a' Felséges Királyi Hertzeg, Magyar Ország Nádor Ispánnya JÓSEF, a' Felséges Orosz Császár Leányát Alexandra Paulownát eljegyezte. 1799*“ L. 8. lapon; „*Gróf Teleki Lászlóné, született Gróf Teleki Mária Aszszony halálára*“ L. 69. lapon); egyiknek nagy részét pedig („*Gróf Fekete János... neve napjára...*“ L. 108. lapon) beleolvasztotta a *Barátság*ról írt könyvébe (108—110. l.).

Irodalmi föllépésekor a XVIII—XIX. század mesgyéjének legnagyobb lantosa, CSOKONAI sietett neki „zöld borostyánt

⁷ Lásd a Bánk-Bán Rózsavölgyi és Tsa-féle kiadásához írt utószómat. 179—182. l.

szentelni“ (I. CSOKONAI-nak „*A' Semminél több Valami*“ c. versét), de azon kornak legfőbb irodalmi hatalmassága, KAZINCZY, a meg nem értés göggyével és haragjával tépte le azt MÁTYÁSI-nak homlokáról: „Én nem tudtam, kacagjak-é, vagy széljel tépjem a' könyvet... Ó Istenek, üzzétek-el az elmék' döghalálát“. (KAZINCZY *Levelezése* II: 362.) Maga MÁTYÁSI, mint régi mostoha irodalmi viszonyaink között sok más elkallódott tehetség, nem is tartotta élethivatásának, hanem csak ifjúi játéknak, a költészet gyakorlását (I. „*A' Szerző a' maga Munkáihoz*“ c. versét II. 381—386. l.), melyet a férfikornak komoly munkaideje elérkezvén, minden csalódottság nélkül készül abbahagyni; munkái felől nem áltatta magát nagy vélekedéssel, s a két magyar hazába kibocsátott két könyvének a fitymáló kritikák ellen ezt a tanácsot adta:

De ti mind ezekért ne nehezteljétek,

Mert bizony nem-is nagy a' ti érdemetek. (II: 384.)

Nem vágyott borostyánra:

Nem kérek fejemre borostyánt 's tsillagot,

Nagy jutalom illet nagy érdemű Tagot.

Egy szál rozsmarinna!l tízimerűl be-érem,

A' millyen a' munkám olyan lehet bérem. (II: 384.)

De bizony, szerénységénél még nagyobb volt a kritika szigorúsága, ez a — vele szólván — „minden munkát meg-riszáló rosta“ és „minden fejeket meg-tépő borosta“, s miatta még ahhoz az egy szál rozsmarinhoz sem juthatott a derék MÁTYÁSI, nem pedig egész mostanáig, mert a mai irodalomtörténet még mindig kegyetlen kegyeletlenséggel hágyja ott MÁTYÁSI könyveit azon a pellengéren, melyre valamikor a különböző irodalmi irányok párttusáiban KAZINCZY vetette. (L. PINTÉR: *M. Irod. Tört.* 1772—1831, I. köt. 184. l.) Az egy LEHR ALBERT volt az, legnagyobb költőnknek is legfőbb megértője és -értetője, ki ARANY-nak némely Mátyási-reminiscentiájáról írtában (*Magyar Nyelv* VIII: 166) rámutatott a mellőzöttek érdemeire: „MÁTYÁSI bizonyára obscurus verselő, a kit kevésre becsül az irodalomtörténet, sokkal kevesebbre, mint megérdemli. Ismerve mondom ezt... Versei a gyökeres magyarság kincses bányája“. „Ismerve mondom“... e szavakban benne van az a gyanú, hogy ha MÁTYÁSI-t jobban ismernék, jobb lenne a híre. Én tehát, mielőtt az ő gulyásnótájának bemutatására és tárgyalására rátérnék, igazolni akarom, hogy csakugyan megér-

demli MÁTYÁSI az ő irodalmi jelentőségével való foglalkozást. Le akarom venni megjelent könyveit is a szegyenkőről s kinyitatom néhol az olvasóval, hogy lássa, milyen magyar verselő stílus volt már közvetlenül CSOKONAI előtt és volt a nagy ARANY előtt.

A párisi világkiállítás huszártérme alkotójának, THALÓCZYNAK, ki a huszárbán látta az eszményi magyar jellem megtestesülését, elmondottam annak idején, s itt is elmondom azt, hogy ama legszebb magyar jelenségre MÁTYÁSINÁL találjuk a legszebb hasonlatot. MÁTYÁSI a „Barkó Nemes Huszár seregében“ beállott pajtásának szájába (1789) ezeket az üdén termett szavakat adja:

De már úgy meg-ülök akármelly paripán,

Valamint áll tövén a' ki-nyilt tulipán. (I: 228.)

Számtalan ilyen kép váltogatja egymást MÁTYÁSIBAN s ezt az egyet csak példának idézem. Gondoljunk a Mársokat, Herculeseket, Achilleseket, Ajaxokat emlegető régi unalmas hasonlatokra, melyek Gyöngyösinél is hemzsegnének, s akkor tudjuk méltányolni az idéztem-féle hasonlat stílustörténeti jelentőségét. Ne mára gondoljunk, hanem a MÁTYÁSI előtti időkre. Akkor észrevevesszük azt a nagy változást, hogy íme, van végre valaki, aki nem a deák költők papirosából tanulja a nyelv ékesgetését, hanem a maga nyitott szeme, lelke látásait mondja ki frissen, s mivel a magyar Alföldnek mezején, annak népe között él, ott szemlélődik, gondolkozik, azért látásai, hasonlatai mindig magyarok, mert egyéniek.

Gondoljunk a Tiburokra és Tempékre s akkor észrevevesszük, minő fordulat a stílusban az, mikor MÁTYÁSI a természetnek magyar szemben legszebb képét, a búzamezőket megfesti. Anekdota-ízűnek érzik, hogy JÓKAI alispánja (az *Egy az Istenben*) a kies olasz tájaknál szebbnek tart egypár ezer hold búzatáblát egy tagban. Affektálásnak tartanak, ha bevallanám, hogy valami csodálatos gyönyörűség fog el, mikor a kényszerű alpesi nyaralás után megpillantok a vonatról a barna szántások közepén, egy-két szántatlan maradt kepék-helyét, hullámozó arany tenger emlékét. Nem magamról beszélek hát, hanem filológiai szárazsággal csak utalok arra, hogy a rozs virágzása ihlette VARGHA GYULÁT egyik legszebb költeményére, mikor „az új kenyér szülemelő lelkét“ érezte „lengeni a tavasz fuvallatán“ (Ködben 77). Utalok arra, hogy MÓRA FERENC a „búzamezőkről

hozta“ legszebb prózáját, a legszebbet az „istenáldotta búzá”-ról írta (Georgikon). S akkor meg fogja becsülni az olvasó azt, hogy a magyarnak, talán csak a magyarnak legszebb tájat nem idegen cifraságokkal, hanem a maga itt termett lelkének sugallata szerint merte megírni MÁTYÁSI (1791.):

Olly szép áhldást láttam valamerre voltam,
 Hogy a' tsudájába szemmel bele holtam.
 Most a' föld a' vele öszve-békélt Eggel
 Mint jó házas-társak élnek szövetséggel;
 Mert egymást ejtették olly gazdag terébe,
 Hogy egyiknek sem fér a' magzat méhébe,
 És az Édes Anya, de már rég' mostoha
 Természet, bő kezűbb ennél nem volt soha.
 Meg-szánván kenyérért síró gyermekeit,
 Mintegy két marokkal szórta-le étkeit.
 Mintegy eledellel terhelt szekerekbe,
 Négy igás szeleit a' gyors fellegekbe
 Bé-fogván, el-járta éhel holt világát,
 'S mindenütt egy-aránt osztá gazdagságát.
 Mint főző fazékkal úgy bánék a' földdel,
 Meg-tölté essővel 's enni való zölddel,
 És a' nap tüzenél azt olly bőven főzi,
 Hogy talám tsimóssan tálnai sem győzi.
 Azért Teremtőjét áldja az éhező,
 Nagy asztalt terítvén számára a' mező.
 Könnyezve szórta el a' költsön kért magot,
 Most pedig énekel reményhívén asztagot.
 Nád-szállal mérkődzik, 's úgy áll a' gabona,
 Mint a' parádéra ki színelt katona.
 Néhol terhe alatt ereje el-fogyott,
 'S mintegy szülő Aszszony fekvő-ágyba rogyott. (II:90-91).

De nemcsak a derült realitás, hanem a komor fantasztikum is megtalálja MÁTYÁSIban erős képzeletű festőjét. „Öt hónapok alatt Édes Attyát, Lelki barátját“ és egy „Ifjú Jóakaróját“ eltemetvén, „egy sírban, a' hova kedvesei után gondolataival le-szállott, képzeli a' Halálnak egész föld' gyomrában-való birodalmát“ és onnét ily megrázó sorokat dörögdtet föl (1790):

Mitsoda kietlen szomorú mélység ez,
 Mellyet talám a' nagy pokol verne végez?

Melly kétségbe ejtők itt a' gondolatok!
 Melly rettenetések minden ábrázatok!

Imé Temető ez, egy rémítő bánya,
 Mellyet a' régiség düggel tele hánya,
 'S hova most-is sepri miként a' szemetet
 A' halandóság az emberi nemzetet;
 Imé a' koporsók, mellyeket sok százak
 Le-raktak, mint annyi dolog tévő házak,
 Hol a' munkás férgek rakásra verődve
 Emésztenek, mintegy napszámra szegődve;
 Az élet öröme a' kedves nappallal
 Ki vagynak rekesztve innét vastag fallal;
 Nintsenek fel-néző ablakok az égre,
 Alá nyílnak azok egy mély setétségre;
 Az érzékenységek nyújtóznak meg-halva,
 Az örök álomnak mákjától el-alva;
 Egy minden lármánál terhesbb hallgatásnak
 Siket rabjává kell lenni a' hallásnak;
 A' zajgó tábornál több irtóztatóság
 Ez a' képzelődő egyedülvalóság;
 Nints szája, még-is egy nyelv mennydörgő szavával
 Ezt kiáltja: *meg-halsz! Stentori* lármával. (II: 51.)

Igy bizony CSOKONAI VITÉZ MIHÁLYIG egyetlen magyar költő sem tudott írni. A legutóbb idézett sorok is — egy kálvinista „bucsuztató“ részlete — 14 évvel megelőzték CSOKONAI-nak „Lenni? vagy nem lenni?“ kezdetű híres halotti verseit. A falusi kántoroknak temetési rigmusait MÁTYÁSI emelte először irodalmi színvonalra, s utána alkototta meg CSOKONAI ama böleselmi költeményét. MÁTYÁSIHOZ írt, már idézett versében el is ösmeri őt mesteréül:

Magam utánad azomba
 A Parnasszusi Templomba
 Mentem nyomba.

Az eget a legtöbbet a pásztor, a szántóvető nézi. Közülük is az égből legtöbbet az alföldiek látják. A régi tengerjáróknak, vitorlázóknak, nem volt meg az a nyugalomuk az ég szemlélésére, ami századokon át megvolt és ma is megvan az „Alföld népe“-nek:

Szerettek a síkra heveredni hanyatt,
 Kalap lévén vánkos a fejetek alatt,
 Nézni a fiastyúk s göncölszekér felé,
 Olykor-olykor el is andalodni belé.

S ha néztek fölfelé, néztek balra, jobbra
 S nincs egy földi fűszál, mely rátok hajolna
 S mindenütt, mindenütt csupán eget láttok:
 Ti is égben vagytok akkor, azt tudjátok.

Szeretitek látni a szép hajnal tövét,
 Hol a kerek földhöz tűzi bársony övét.
 Legszebb, legpirosabb ott az ég almája,
 Püpos hegy körösleg be nem harapdálja.

Hát mikor fél szemmel egyenest néz a nap
 A sík puszta színén: mint örültök annak!
 Ugy-e, attól félti és azért néz széllyel:
 Nem pattant-e rajta domb az elmúlt éjjel?

(Arany: *Az Alföld népéhez.*)

Nem véletlen tehát, hogy alföldi költőinknél kerül elő legtöbb-ször a menny boltja, mint költői meglátás tárgya, olyan fölfogással, melyből nem a távoli csodálat, hanem inkább a megszőkottság szeretete érzik. Jól tudjuk, mily jellemzők mind az Alföldre, mind ARANYra az ilyen personificatiók, melyek az égi jelenségeket valósággal velünk élőknek éreztetik:

Elfeküdt már a nap túl a nádas réten,
 Nagy vörös palástját kűm hagyá az égen,
 De az éj erőt vett, csakhamar beronta,
 Az eget, a földet bakacsimba vont,
 És kiverte szépen koporsószegeivel:
 Fényes csillagoknak milljom-ezerével:
 Végre a szép holdat előkerítette
 S ezüst koszorúnak fejtül oda tette.

(Arany: Toldi V.)

Nos, hogy MÁTYÁSIRA térjek, egyszer én MÁTYÁSI verseiből — ugyan ki ösmerné ezeket? — fölolvastam egy kiváló irodalom-történetírónk előtt a következő sorokat, azzal a kérdéssel, hogy mondaná meg, kicsoda írhatta vajjon azokat:

Imé fogat a' nap pompaszekerében,
 Ülvén sugári közt inneplő képében.
 Fel költvén a' hajnalt, szűz-szoba leányát,
 Meg-seprete véle az Egek márványát.
 Tiszta kék selyemmel az útát vonatja,
 Arany patkós lovát nyargalva hajtattja. (I: 262.)

Bé-lunyta szemeit a' nap-is már színte,
 De még-is a' hegyen által ránk tekinté.
 A' szunnyadozó fák mind talpra állottak,
 'S bár álmos észszel-is, de fejet hajtottak. (I: 267.)

..... már nagy idő vala,
 A' fáradt természet mély álmomba hala,
 Bé-lévén takarva fekete paplannyal,
 Mellyet tsillagzattal mint sűrű arannyal
 Öreg szüléjének számára ki-hánya
 Az Est-hajnál, az Éjj' ágy-vető Leánya. (II: 151.)

Meghallgatván ezeket az én tudós barátom, azt felelte: „Nem ARANY írta, de olyan, mintha ARANY JÁNOS írta volna — fiatalabb korában“. És ez a felelet találó volt. Arany-stílus ez, e stílus fiatalabb korából. A magyar Alföld ege termette az ilyen sorokat MÁTYÁSI egyéniségében s ezek az alföldi ég alatt kelő hangulatok MÁTYÁSI hűrjairól szállottak ARANYéra.

Valamint CSOKONAIT is szorosabb szálak fűzik MÁTYÁSI-hoz, úgy ARANYTÓL is MÁTYÁSIRA nem csupán félig öntudatlan reminiscenciák utalnak bennünket, hanem stílusbeli egyezések is, aminek alapja nemcsak a két író alföldi tősgyökeres magyarságának közös volta, hanem ARANY részéről MÁTYÁSINAK öntudatos élvezése, tanulmányozása is. A XVIII. század végén a latinos, franciás, németes költői irányok között szinte megvetett volt a magyarosoké, de most már látjuk, hogy irodalmunknak ezen ága volt az a fő meder, mely más, csak mellékkörfolyók segítségével ARANY és PETŐFI művészetévé mélyült, szélesedett, hatalmasodott. Nemzeti irodalmunknak ama ki nem száradható medre őrzi MÁTYÁSI költészetét, mely előzőihez és társaihoz mérve hasonlíthatatlanul a legkevesebb iszapot és a legtöbb aranyat tartalmazza, úgyhogy abból legnagyobb jeleseineknek kincsei közé is volt minek keverednie, általuk közvetve — mint egy névtelen adakozó — ma is gazdagítva még bennünket a szegény MÁTYÁSI. Közvetlen hatására pedig még jobban elmondhatjuk felőle, amit ARANY mondott a magyar költői stílus atyjáról, a XVII. század GYÖNGYÖSIRŐL: „A nyelv-tanuló, a költő még most is járhat hozzá iskolába“.

Eddig is ösmert, jobban mondva: ismerhető költeményei és hatásuk tehát oly tisztességes, sőt kivételes helyet biztosítanak szerzőjüknek, hogy méltán fordulhatunk érdeklődéssel ismeretlen költeménygyűjteménye felé is. Várákozásunkban nem fogunk csalódni, mert abszolút mértékkel mérve: akadunk

benne oly munkákra, melyekért bokrosabban is megérdemelné a jó MÁTYÁSI a rozmarinszalakat; korukba helyezve pedig vissza e későn előkerülő szellemi termékeket: általában becses adalékokat szolgáltatnak irodalmunk fejlődésének történetéhez, az író személyének — melyben kiváló egyéni vonások mellett az akkori vidéki alkalmi költő típusát is láthatjuk — megértéséhez, és az efféle írók környezetének rajzához.

*

Népiesség és humor: MÁTYÁSI költészetének alkotó tényezői közül e kettő határozottabb körvonalakban bontakozik elő kéziratos könyvéből, mintsem a kinyomottakból.

Népies tárgyú és alakú a könyvnek legszebb darabja, egyben MÁTYÁSI egész költészetének legértékesebb termése, sőt sok mulandót produkált korának egyik örök maradandóságú alkotása, az a *gulyásnóta*, melynek teljes címe: *Sorsával elégedő Gulyásnak Pásztori Dallja*. A benne lévő jellemző erő oly nagy, hogy etnografusaink, köztük a legjobb szemű HERMAN OTTÓ is (*A magyar pásztorok nyelvkinése* 23. l.), midőn a magyar gulyás igaz képét akarják szemünk elé állítani, egyszerűen ezt a verset idézgetik. Magakedveltető szépségét mutatja az, hogy még szerzője életében a nép ajkára került s többé-kevésbbé megrövidítve, változtatva, részleteire bomolva népdalként vagy népdalokként máig is él az egész országban s népdalgyűjtőink a negyvenes évek óta máig gyűjteményeik fő ékességéül sze-degetik össze a tökéletes teljességű egésznek szétpergett gyöngyszemeit hazánk legkülönbözőbb tájairól. E gulyásnotának egész kis irodalma van már; de mielőtt annak téves megállapításával foglalkoznám, először is közlöm magát a verset; ez annak első pontos közlése MÁTYÁSI tulajdon keze írásából.

*

Sorsával elégedő Gulyásnak Pásztori Dallja.

(1823.)

Nem bánom, hogy parasztnak születtem,
 Tsak azért mert Gulyássá lehettem;
 Eb tserélne cserényt palotával,
 Sem életet köszvényes nagy Úrral.
 Kis Királyság így is állapotom,
 Igazgató törvény bunkós botom,
 Országom egy egész Baromjárás,
 Nagy Potentát a' Számadó Gulyás.

Öt Bojtárnak vagyok fejedelme,
 Ugy bötsülnek: Gazdám ő kegyelme,
 Gulya fekszi körül cserényemet,
 Hat komondor istrázsál engemet.
 Magambanis helyén van szív lélek,
 Se zsványtól se vadtól nem félek,
 Mást nem bántok, engemet se bánt más,
 Haj! de boldog egy *Rébéri* Gulyás.⁸
 Van ég alatt lakni bátorságom,
 Városinál nagyobb szabadságom,
 Ha szegény is, de magamé vagyok,
 Szolgálatba szegődségéért álok.
 Mikor Jobbágy kaszál, gyűjt, azt mondom,
 Ur dolgára nekem semmi gondom;
 Feles fűvel vagy arató részszel
 Nem bajlódom, könnyebb élni készszel.
 Az a kötelességem törvénye,
 Ha takarít Gazdám vagy erszénye,
 Én ki hordjam négy ökörrel télen,
 's Míg benne tart egyék erdőszélen.⁹
 Gazdagságra nints semmi szükségem,
 Van egészség ahhoz elegendem,
 Hord a' Gazda jó heti kenyeret,
 Főzeléket szalonnát eleget.
 Nem kell nints is sok tizfra podgyászmom,
 Vetett ágyra kis székről nem mászmom,
 Édes Szülém szoktatott padkára,
 Most se vágyik a' testem párnára.
 Azt nem mondom, nints asztalom, székem,
 Mert Hertzegnek sints annyi mint nélkem,
 Enyim minden halom és tó partja,
 Ülök, eszem, a' hol kedvem tartja.
 Meg vagyok két ökrű taligával,
 Úgy mint nagy Űr a' magazinjával,
 Ha tarisznyám vetem a' vállamra,
 Velem együtt jár az élés kamra.
 Szobát, konyhát, tartok a' cserényben,
 Ál kenyerem szalonnám szekrényben,
 Bográts Vödör Szolgafa Fakánál
 Egyebem, de több minekis annál.

⁸ Teleki Grófok Pusztája Solt és Földvár között a' *Rébér*. (Mátyási.)

⁹ Értsd: Csak az a dolgom, hogy amit gazdám megtakarít, azt én kihordjam a pusztára: hadd egyék ott az erdőszélen a pásztorok, míg benne tart! Mészöly.

's Azért élek jól mint hal a' vizben,
Vendégség van mindemap négy izben,
Mégse szerzek gyomor terhet véle,
Mert a' Trekta mindég tsak egy féle.

Hajnal előtt ki törlöm a' csipát,
Fohászkodás után gyújtok pipát,
Szemlélődöm marha közt sétálva,
Van é bádjatt, nints é meg dézmálva.

Ha látom hogy nem lett semmi hibám,
Alám gyűröm bőrszéknek a' subám,
Izék tűznél kenyeret pirítok,
Rá fanyársrol szalonnát tsurdítok.

Meg fejik a' Tzimert, Kajlát, Zsombót,
Ozsommának olt a' Bojtár tarhót,
Gazduram is rá kiki csapogat,
Érte dohányt kulats bort hozogat.

Délben ha kész bográtsos ebédem,
Körül üli velem a' cselédem,
's Ugy el lakunk fordított kásával,
Mint a' Goróf hús harmintz tálával.

Ebéd után ha rám érik álom,
Gyöpön vetett ágyamat találok,
Jobban nyugszom bokrok árnyékában,
Mint beteg Úr a' prádé szobában.

Hevertemből ha kelek frissülve,
El ballagok dalolva fütyülve,
Gulyámat sétálva legeltetem,
's Itató kút felé térítgetem.

Víz meréssel mozgatom testemet,
Meg újítja fáradás éhemet,
's Majd tarhonyát eszem vatsorára,
Osztán gyújtok tűz mellett pipára.

De azért hogy együgyűen élek,
Szépszint, erőt, Pappal se cserélek,
's A' melly Uram nem hiszi, tisztetem,
Tessék gyöpön meg birkozni velem.

Nem kínálok a' bőrömet Pestre,
Mint a' rosszszul telettetett birke;
Tsak Uraknak hagyom a' patikát,
Mindnyájáért sem adnám Pannikát.

Bötsülöm a' pásztori gúnyámat,
Nem cserélném Szűrömet, Subámat,
Tekintetes Ur Décbundájáért
Se Plébánus Reverendájáért.

Mikor olvad a' Nádrágos nyárban,
Én szellőzők gyóts ingben gatyában:
's Fittyet hányok a' télnék subából,
Mikor Urfi ki se búj szobából.

Nem szegődöm posztó köpönyeget,
Ázás ellen ha zápor fenyeget
Ki fordítom a' subámat szőrrel,
Vagy készülök a' gallércs szűrrel.

Mikor látok fergeteg idejét,
Ki gyűröm a' süvegem tetejét,
Fel se veszem a' felhőt alóla,
Mert a' Jégis vissza pattog róla.

Ha bőv ingem gatyám széltől lobog,
Lány keblében a' szív értem dobog,
's Inkább ölél mint Pesti Gavallért,
Híjjában fitogat neki tallért.

A' Paripám száz forintos Fakó,
Repül szintúgy szikrázik a' patkó,
Mint én azis igaz Magyar fajta,
Nyúlat is el korbátsolnék rajta.

Ha meg unom magamat pusztába,
Rá nyergelek megyek a' Tsárdába,
Szépen szólok a' Körtsmárosnének,
Adjon szállást látogatójának.

Be van a' két szűröm újja kötve,
's Nem tagadom mi van bele téve,
Az egyikbe atzél kova tapló,
A' másikba száz forintos bankó.

Azért mondják az Irigyek rólam,
Ihatom bort, mert' eleget loptam:
Nem kívánok azoknak egyebet,
Hogy ne lássák a' tsillagos eget.

Fuladjon meg szemöktől a' varjú,
Mert nem sült rám soha tsak egy borjú,
's Kunvannyoknak azt mondhatom vissza,
Hogy van annak a' ki meg nem iszsa.

Komászáros mitsoda fán terem
Azt se tudom tsak nevit esmerem,
's Ha költök is a' keresményemből,
Ki parantsol az én erszényemből.

Bort sem iszom fogadásom tartja,
Vizet inkább ha galambom hozza,
De aztis úgy ha kútból meríti,
Tsókos ajkát korsóhoz érteti.

Szeretöm a' Kortsmárosné Lánya,
 Nem ér azzal Körmözt Selmétz bánya,
 's Angyal Pannikámat el is veszem,
 Híras neves Gulyásnévá teszem.
 Am szegődjön más Jámbor több bérre,
 Bábólára vagy Mezőhegyesre,
 Mink meg élünk Rébéri pusztában,
 Erdős János Úr szolgálatjában.
 Ment annak ád Isten a' kit szeret,
 Ollyan Gazdát, ilyen jó kenyeret,
 's Nótámban is ez az utolsó sor:
 Boldog ember a' Rébéri Pásztor!

*

MÁTYÁSI neve alatt egy 1826-diki másolatból 1880-ban jelent meg — némi szövegbeli eltérésekkel — a *Kecskeméti Lapok* 31. számában ez a költemény. Etnografusaink sokat foglalkoztak vele, de mivel nem találták meg a MÁTYÁSI-kéziratokban, és egyéb okokból is, azt állapították meg róla, hogy nem MÁTYÁSIÉ, vagy legalább is aligha övé. MADARASSY LÁSZLÓ szerint „állítólag” való MÁTYÁSITÓL (*Nomád Pásztorok* 12. l.); SEBES-TYÉN GYULA szerint, ha előkerülne is a *Gulyásnóta* MÁTYÁSI-kézirata, az „csak lejegyzés lehetne, mert MÁTYÁSI soha nem írt ilyen tökéletes népiességgel” (*Ethnogr.* 1914: 197); HERMAN OTTÓ is ily értelemben van: „Állítólag az egész MÁTYÁSSY JÓZSEF műve... Kiadott művei azonban nem tartalmaznak népies elemeket. A költemény... végig népies és nem foglal magában KAZINCZY előtti nehézkes elemeket, mint MÁTYÁSI kiadott művei” (*A magyar pásztorok nyelvkincse*, 23. l.).

Szegény MÁTYÁSI! Mikor még tudták róla, hogy efféle gulyásoknak való verseket farag, megvetették parasztságáért; mire pedig megnőtt a népies stílus becsülete, akkor meg elvitatják tőle a tudósok az ő szerzőségét!

Most már azon ellenvetéssel szemben, hogy a *Gulyásnóta* nincsen meg MÁTYÁSI kézírataiban, rámutathatunk a *Kalászkaparék*ra: kétségtelen, hogy e gyűjteménynek minden darabja, tehát a *Gulyásnóta* is, úgy, amint van, MÁTYÁSI műve. Arra a kétségre, hogy kinyomtatott könyveiben miért nincsen ennyire népies hangú darab, szintén könnyű a felelet. Azért, mert a halotti bucsuztatók és lakodalmi üdvözetek, az elmélkedések és panegiriszek között nincs egyetlen olyan tárgyú költemény sem, mely, mint a *Gulyásnóta*, a nép fiának szájába lenne adva. Tárgyukhoz képest MÁTYÁSI ki-

nyomtatott könyvei nagyon is népiesek, s egyetlen költőnk sincs sem előtte, sem utána, akinek műveiben annyira érvényesülne az élő népnyelv és a stílusában annyi kép fogant volna meg a földművelők és pásztorok életéből, világából. Hogy MÁTYÁSI csak lejegyzője volna e dalnak, mint SEBESTYÉN föltenné, szintén több okból lehetetlen. MADARASSY ugyanis „kitűnő jellemzés“-t lát ebben a gulyásnótában, „mely — úgymond — az akkori gulyáséletet aprólékosan lefesti“ (*Nomád pásztorokdás* 12. l.); VIKÁR meg egy újabb résszel ügyetlenül összeragasztotta a MÁTYÁSI egészéhez képest csonkitott, toldozott népi változatra azt mondja, hogy „úgyyszólván amit a pásztor egy 24 órán belül érez, gondol és tesz, mind benne van ebben a költeményben“ (VIKÁR: *Somogy megye népköltése* 416. l.). No mármost éppen ez a jogos dicséret a legfőbb érv a mellett, hogy a *Gulyásdal* népies ugyan, de népi, vagy — mint SEBESTYÉN fejezi ki óvatos merészséggel (id. h.) — félnépi nem lehet, mert a nép, értsd: valamelyik parasztlegény, vagy, ha jobban tetszik: „a természet egyszerű gyermeke“, hosszú, rendszeres, kimerítő, szabatos genrekép megalkotására, kivált oly mesteri külső formát is adva hozzá — nem képes. Azt csak olyan tehetséges író tudta megcsinálni, aki a nép közt nővén föl, azt jól ismerte, de azon fölül humanisztikus nevelésben is részesülvén, a poéta GYÖNGYÖSI utódai közé lépett. GYÖNGYÖSI követőinek volt az az erényük és bűnük, hogy mint mesterük egy-egy tárgyról — ARANY szavai szerint — „mintha iskolában feladott thema volna“, írtak „bőven“, „egy nadály szívósságával“ csüggtek rajta s addig ott nem hagyták, míg ki nem facsarták, „mint a citromot“. „Ezek — teszi hozzá ARANY — művészi rendező elme kormányja alatt jó tulajdonságok“ (*Koszorú* 1863: 554. l.)... MÁTYÁSI tehát körülményeinél, hajlamánál és tehetségénél fogva éppen arravaló volt, hogy ezt a *Gulyásnótát* költhesse. Elfogulatlan szemmel különben észrevehetünk abban oly részleteket is, melyek nemcsak nem népiesek, hanem még a népiesség realizmusának is híjával vannak. Hogy a gulyás reggel csak fohászkodás után gyújt pipára s a vízmerést úgy tekinti, mint egészséges testmozgást, és hogy bort nem iszik, mert fogadása tartja: ezeket csak olyan régi műköltő írhatta, akinek fülebe nemcsak magyar nóták csendültek bele, hanem verődtek ROUSSEAU kora népidealizáló irodalmának műhangjaiból is. MÁTYÁSI tudott franciául és olvasta a francia írókat. Azok, akik MÁTYÁSI kinyomtatott művei alapján tagadták meg tőle a szerzőséget, nem vizsgálódhattak elég lelkiismeretesen. Hiszen vádjuk ellen

éppen MÁTYÁSI két fiataalkori könyve a legalkalmasabb paizsok, melyeken a böngésző szem szakasztott olyan kalapácsnyomokat lel, amilyenek annak a híres nótának az alkotmányán látszanak: úgy hogy nyilván megtetszik a mesterük azonos volta. Az egészből kiszakítva vesztenek ugyan az idézetek meggyőző erejükből, de azért elégnék tartom itt röviden utalni a következő egyezésekre:

Gulyásnóta.

14. versszak. Hajnal előtt ki törlöm a' csipát,
Fohászkodás után gyűjtök pipát.

Verskötet.

- I: 184. És mikor a' pompa kitörli a' tsipát,
Már fölöstököltél 's ki szittál egy pipát.

Gulyásnóta.

15. versszak. Izék tűznél kenyeret pirítok,
Rá fanyársrol szalonnát tsurdítok.

Verskötet.

- I: 182. Táplálóbb testednek, és jobb ízű szádnak,
Szeletje fa nyárson sütött szalonnádnak.

Gulyásnóta.

- 24—25. verssz. 's Fittyet hányok a' télnek subából,
Mikor Urfi ki se búj szobából.

— — — — —
Ázás ellen ha zápor fenyeget
Ki fordítom a' subámat szőrrel,
Vagy készülök a' galléros szűrrel.

Verskötet.

- I: 180. patyolaton át a' szelet nem szűröd,
Hanem jól testedhez szorítván a' szűröd,
Neveted a' pompást, mikor bőre ázik,
És a' nyalkát, a' ki szántszándékkal fázik.

Gulyásnóta.

3. versszak. Hat komondor istrázsál engemet.

Verskötet.

- I: 186. Egy vagy két komondor az egész vigyázat.

Gulyásnóta.

10. versszak. Azt nem mondom, nints asztalom, székem,
Mert Hertzegnek sints annyi mint nékem,
Enyim minden halom és tó partja,
Ülök, eszem, a' hol kedvem tartja.
- — — — —

18. versszak. Gyöpön vetett ágyamat találom.

Verskötet.

- II. 111. nékem,
Minden mező ágyam, mindenik hegy székem.

Viszont a nép ajkáról lejegyzett változatokban bukkanunk olyan értelmetlenségekre is, mely csak abból magyarázható meg, hogy MÁTYÁSI szerzette az eredetibb szöveget. Így például a változatok „révbéli“ gulyást emlegetnek — ez abszurdum. Azonnal megértjük azonban e tévedést, ha tudjuk, hogy MÁTYÁSI-nál „rébéri pásztor“ van, ki a Telekiek rébéri pusztáján Erdős János úr szolgálatjában él és MÁTYÁSI egy rébéri mulatása emlékére írta ezt a *Gulyásnótát*. (V. ö. *Hazánk s a Külföld* 1868: 399.). Természetesen, mint más műköltők, MÁTYÁSI is használhatott föl költeményéhez régebbi motivumokat, népieset írván, népieseket. Nótás legények voltak a pataki és debreceni kollégiumok nevendékei, s a közülük vált poéták régibb dalok mintáit is hímезgették tovább, régibb szépségeket is szőttek újabb műveikbe. A „Nem anyától lettél, rózsafán termettél...“ s „Orcáid rózsái ha közel volnának...“ gyönyörű dalokat is beleillesztette POÓTS ANDRÁS a *Sénai Lukrécziáról* írt énekbe (*Ifjúi Versei* 6. és 14. l.). MÁTYÁSI is bizonyára ráemlékezett a *Gulyásnóta* írtakor a következő régi, kollégiumi *juhászénekre* (Régi Magy. Könyvt. 35. sz. 120—121. l.), melyet P. HORVÁTH ADÁM is említ (VÁCZY: *Kaz. Lev.* XIV: 21.):

Ortu solis instante, radios jam levante,
Agmen meum producendo, ad pascua promovendo,
Rore coeli madidum, calco gramen humidum.

Mikor az nap felvirad, sugarival felhasad,
Juhaimat kieresztvén, legelőre kivezetvén,
Harmatos füven járok, zöld pázsiton sétálok¹⁰

— — — — —

¹⁰ Hevertemből ha kelek frissülve ... Gulyámat sétálva legeltetem.

Cibus qui me satiat, jejunum reficiat,
Nollem cum mītris abbatum et cum epulis onastum.
Ut jambere debeam, quis abducit, videam.

A melly étel elégít, éhségemben megsegít,
Nem cserélem az urakkal és nagy süvegű papokkal
Asztalát fel nem váltom, jobbnak azt nem állítom¹¹

Corpus canis tuetur, nullum sane veretur,
Agmen curat, hostem fugat, dormienti invigilat.
Me fortuna beatum, a diis sic amatum.

Kuaszt örzi testemet, nem félthetem életemet,
Mellettem van, vadra csatáz, ha aluszom, réám vigyáz.¹²
Ilyen a boldog élet,¹³ melylyel Isten szeretett.

Spectrum regis non opto, satius est, quod porto,
Pedum meum pastorale, regnor possessione
Commigremus jam oves, ad praesepe ob dulces.

Királyok koronáját, nem kívánom pálczáját,
Jobb a pásztori bot annál, királyok birodalmánál.¹⁴
Már juhaim sétáljunk az akolba s ott háljunk!

MÁTYÁSINAK ez a „dalcésirá”-ja azonban, melynek változata ERDÉLYINÉL is megvan (I:228) a gulyásróta eredeti voltát még inkább láttatja velünk. Ha a *Gulyásnótának* azokat a változatait, legtöbbször töredékeit, melyek a népdalgyűjteményekben vannak, figyelmesen megvizsgáljuk és összehasonlítjuk MÁTYÁSI szövegével, akkor is arra az eredményre jutunk, hogy MÁTYÁSI írott szövege az eredeti, a népi szövegek pedig csak ezen írás után terjedtek el, néhol hibátlanabbul, néhol hibásabban, zavarosabban, hiányosabban. Érdekes az ily összehasonlítás azért is, mert ezáltal tanulmányozhatjuk azt, hogy milyen viszony lehet egy műköltő szövege és annak a nép ajkára került változatai között. Nem bántom SZAKÁL és ERDÉLYI szövegét, melyeket részletesen tárgyalt SEBESTYÉN GYULA (Ethn. 1914: 197). Azok a

¹¹ Van egészség, ahoz eleségem

— — — — —
Ügy jól lakunk fordított kásával,
Mint a' Goróf húsz harminzt tálával.

¹² Hat komondor istrázsál engemet... Se zsiványto
se vadtól nem félek.

¹³ Boldog ember a' Rébéri Pásztor!

¹⁴ Kis Királyság így is állapotom
Igazgató törvény, bunkós botom.

szövegek nem tarthatók híven lejegyzett népi szövegeknek. De bemutatok olyan változatot, melyet KOVÁCS GYÖRGY szájából Jután hallott VIKÁR BÉLA (Somogygy. 133):

Cifra szűröm Veszperémbe vöttem,
Érte harminc forintot füzettem;
Ha én ezt a nyakamba terittöm,
Mindön legén szeret akkor éngöm.

Zsíros ümög, gatyá vagy rajtam,
Sarkamat veri tarasznyaszíjjam,
Fére csapom csepérke-kalapom —
Szelős ez világra semmi gondom.

Úgy sétálok végig az uccában
Csuka-óru finyoros csizmában:
Fényös baltám vállomra legyintöm,
Szíjjostoromat nekieresztöm.

Csakúgy harsog, akkorát durrantok,
Röggel korán legelőre hajtok,
Két kolompós az gulám előtt jár,
Utánnok megint én, a kis bujtár.

Ha már a falu végire érök,
A kocsmába azonnal betérök,
Azt kijáltom: hajja-e kocsmáros,
Van-e még olyan nyóc karajcáros?

Töltse telle két iccés kobakom,
Az árát bücsülettel mögadam;
Szépön kéröm: várgyon el egy hétig,
Megfizetöm utósó fillérig.

Addig irgya föl a ház falára:
Hány forintnak hágtam az nyakára,
Irgya föl azt: hány icce bort vöttem,
Akkijér' egy krajcárt sem füzettem.

Kocsmáros úr, ne féjjen kegyelmed,
Itt hagyom ám borájér szűrömet;
Ha ki nem váltom a gyűjő hétre:
Akasztassa a cégér: helére! —

Nem bánom, hogy parasztnak születtem,
Csak azér hogy gulássá löhettem.

Eb cseréjjön cserént palotával,
Vagy életet köszfényös nagy úrral!

Kis kirátság az én állapotom:
Igazgató törvény bukkós botom,
Országom az egész baromjárás —
Nagy potentát egy révbeli gulyás.

Hat bujtárnak vagyok fejedelme,
Úgy tisztölnek: gazduram kegyelme;
Gula kerétti a cserényömet,
Hat komondor istrázsál engömet.

Magamban is bennem van a lélök:
Sem zshivántul, sem vadtul nem féllök;
Ha szögény is, de magamé vagyok:
Szógállatot szegődségér' állók.

Ha látom az fürgeteg üdejét,
Begyűröm a süvegöm tetejét,
Csak ugy nézöm az üdöt alulla,
Még a jég is visszapattog rólla.

Még asz' mondják: nincs asztalom, széköm;
A bárónak sincs olyan, mint néköm:
'Zenyim egész halom álló partja,
Öszöm-izsom, mikor kedvem tartja.

Díbe' ha kész bogránecos ebédöm,
Körüülük velem a cselédöm.
Ugy jóllakom fordított kásával,
Mind egy goróf husz-harminc tálával.

A hunyadi nagy itató kútnál
Ráterelöm a vizre a gulám,
Kutágosba vágom az baltámat,
Ráakasztom szűröm, tarisznyámat.

Föltűröm a sipujjú üngömet,
Ugy merítettöm gulámmak a vizet:
Két-három száz vödör viz ölég már,
Legelőre hajtsd őket, kis-bujtár.

Hogyha kiérök a legelőre,
Leterítettöm a subám a gyöpre,
Onnand nézöm: a gulyám merre jár,
Merre terelgeti a kis-bujtár.

Ha este van, hajtok a tanyára,
Magam mönök a gulám nyomába,
Kétfelül a két komondor kutyám,
Előttük mög vezér a kis-bujtár.

Behajtok a fészörös akóba,
Körösz-vasat töszök a kapumra,
Osztán guláshussal vacsorállok,
Szömejimet lenyomgyák az álmok.

Akkor fekszöm nyugton a subámra,
Rátekintök csalfán a rózsámra,
Átölelöm szép karcu derekát,
Akkor mondunk egymásnak jóccakát.

Hajnal felé fölkelök helembül,
Kítörlöm a csippát a szömömbül:
Te kis-bujtár, hallod az ebadtát!
Hamar hozd ede azt a pálinkát!

Akkor köszön jó röggelt a bujtár —
Adjon isten neküd is, hű szógám.
— Gazdauram ett van a pálinka,
Körülnéztem a gulát, nincs hiba.

Ez már csakugyan hű népi szöveg. Modern gyűjtő úgy írta le változtatás nélkül, amint hallotta. Marmost ha ezt összehasonlítjuk a *Kalászkaparék* kéziratával, nyilván láthatjuk, hogy *Kovács György* jutai gulyásnak nótája a *Kalászkaparék*-belinek nemcsak népi átformálása, hanem annak értelmetlenebbé és költőietlenebbé tétele. Látjuk, hogy ez a jutai nóta tulajdonképpen két különböző kompozíciójú nótának ügyetlen összeragasztása. Első fele az első hét strófa, csak ott kezdődik a tárgyalt *Gulyásnóta* eleje: „Nem bánom, hogy parasztnak születtem“. Az első fele valóságos népi termék; bizonyára az ismert *Gulyásnóta* bátorított föl valami versfaragó gulyást arra, hogy annak mintájára ő is versebe szedje a gulyás életének olyan mozzanatait, melyek az ő szemében fontosabbak. E rész menete lassú, kompozíciója szétfolyó, ritmusa döcögő, gondolatai szegényesek, halaványabb, erőtlenebb stílusmásolat a *Gulyásnóta* után. Azért megjárna magában, mint népi termék, de teljesen visszássá válik összezsapva a *Gulyásnóta* maradék strófaival. Fiatalt, hetyke legény jön elé a nóta elején, a „kis bujtár“, a második részben meg már „Hat bojtárnak vagyok

fejedelmé“. De a második rész, mely a *Gulyásnótából* van véve, az is önmagában is zavaros. E második rész elején „*Hat komondor istrázsál engemet*“, a végén meg: „*Kétfelül a két komondorkutyám*“, előbb „*Gula kerétti a cserényömet*“, azután meg „*Behajtok a fészörös akóba*“, először kevéssel megelégedve „*Úgy jóllakom fordított kásával*, Mind egy goróf hús harminc taláival“, azután dicsekszik a gulyás a fényes lakomával: „*Osz-tán guláshussal vacsorállok*, Szömejimet lenyomgyák az álmok“ (ilyen nem népies, sőt magyartalan sort, mint ez utóbbi, csak népi költő faraghat, nem tudatos népies stílusú műköltő); megmaradtak ezek az önérzetes sorok, hogy: „*Ha szögény is, de magamé vagyok: Szógállatot szabadságér' állok*“, de ennek a két sornak csak úgy volna értelme, ha utána következnek a földművelő jobbággyal való összehasonlítás, ami megvan MÁTYÁSINÁL: „*Mikor Jobbágy kaszál, gyűjt, azt mondom, Ur dol-gára nekem semmi gondom*“. Érthető és szép ez MÁTYÁSINÁL:

Azt nem mondom, mínts asztalom, székem,
Mert Hertzegnek sints annyi mint nekem,
Enyim minden halom és *tó partja*,
Ülök, eszem, a' hol kedvem tartja.

Az alföldi puszták széktavai közé viszi képzeletemet ez a versszak, de kizökkent a hangulatból az olyan képtelenség, hogy a jutai nóta a „*halom álló partja*“-ról beszél. A „*révbeli gulyás*“ értelmetlen voltáról már szóltunk.

A többi hiteles népi változatok mind még töredékesebbek, jelentéktlenebbek. Össze van csapva egyikben minden kapcsolat nélkül ez a két strófa s ennyiből áll az egész nóta:

Nem bánom, hogy gulyásnak születtem,
Csak azért, hogy számadó lehettem.
Tíz bojtárnak vagyok fejedelmé:
Úgy tisztölnek, számadó kegyelmé!

Mind azt mondják, nincs asztalom, székem.
Egy grófnak sincs olyan, mind énnékem;
Asztalom a Tisza, Duna partja,
Oda ülök, a-há kedvem tartja.

(Sebestyén: Dunánt. 307.)

Lám, itt a *tó partjából* már „*Tisza, Duna partja*“ lett — mint-ha a kettő között úgy szaladgálna ebédje után a gulyás, mint

italáért a csobánci kutya Csobánc meg Diszel közt. A másik nóta elkezdí (294.):

Hat bojtárnak vagyok fejedelme,
 Úgy tisztelnék, gazd' uram kegyelme;
 Terelem a gróf Zichy gulyáját,

erre aztán a rávágó negyedik sorban a méltósággal teljes „gazd' uram“ bántó hangulatváltozással egyszerre hetyke legénnyé válik:

Szeretem a megye minden lányát!

Nem folytatom az összehasonlításokat. Ennyiből is kitűnik az, hogy a *Gulyásnóta*nak minden olyan változata vagy töredéke, mely akár régebbi, akár újabb népdalgyűjteményünkben előfordul, mind romlott és rontott szöveg; ép csak az a szöveg, mely MÁTYÁSI *Kalászkaparék*-jában van a maga szerzeménye gyanánt a maga kezével írva, még pedig olyan stílusban, olyan verseléssel, amilyen MÁTYÁSINAK a nagy Alföldön kifejlődött egyéni költői sajátága.

Az úgynevezett *Gulyásnóta* tehát MÁTYÁSI JÓZSEF költeménye.

PETŐFI 1844-ben, tehát 5 évvel úgy a maga halála, mint MÁTYÁSI halála előtt, szintén lejegyezte és ERDELYINEK a Kisfaludy-Társaság gyűjtése számára beküldötte a *Gulyásnóta* egyik változatát. Mikor PETŐFI költői figyelmét megragadták e nóta töredékes versszakai, bizonyára nem gondolta, hogy szerzőjük ott iddógal, ott adomázik Kecskeméten, mint író elfeledetten mindenkitől, még a Múzsától is. MÁTYÁSI sem tudta, hogy a legnagyobb dalköltő szeme akadt meg az ő dalsorain. Annaira megakadt, hogy MÁTYÁSINAK e töredékei maradandó nyomokat is hagytak PETŐFI költészetében. SEBESTYÉN GYULA már kimutatta, hogy PETŐFI két népdalt is írt a *Gulyásnóta* hatására: a „*Pusztán születtem...*“ és „*Juhászlegény, szegény juhászlegény!*“ kezdetűt (Ethn. 1914: 200—201). Erre tehát csak utalok itt e helyen; megtoldom azonban SEBESTYÉN észleletét azzal, hogy a *János Vitéz*-nek néhány szép sorában, képében is MÁTYÁSI keze vonásait ismerhetjük meg. A PETŐFI által lejegyzett szöveg ez:

Nem bánom, hogy parasztnak születtem,
 Csak azért, hogy zsiros gulyás lettem;
 Úgy jól lakom fordított kásával,
 Mint a goróf reszparádéjával.

*Ha látom a fergeteg idejét,
Lchajtom a kalapomnak szélét,
Kifordítom a subámat szőrre,
Úgy állok ki a záporcsőre.*

Ha megunom magam a pusztába,
Lóra kapok, megyek a csárdába;
Szépen szólok a csaplárosnének,
Hogy hozzon bort jó borivójának.

Az én lovam száz forintos fakó,
Röpi, csak úgy szikrázik a patkó;
Mint én, az is igaz magyar fajta,
Nyulat is elkorbácsolok rajta.

Hat botjárnak vagyok fejedelme,
Igy tisztelnék: gazd' uram ő kelme;
Gulya keríti be cserényemet,
Húsz komondor estrázsál engemet.

Még azt mondják: nincs asztalom, székem,
Gorofnének sincs olyan, mint nekem,
*Enyim minden halom és tó partja,
Eszem, iszom, a hol kedvem tartja!*

Még azt mondják nekem az irigyek,
Ihatom én, mert loptam eleget.
Nem kívánok én annak egyebet,
Sohse lássa a csillagos eget.

vagy:

Azt felelem én azoknak vissza,
Hogy van annak, a ki meg nem iszsza.

Kukorica Jancsi pedig a pusztán bújdostában szintén tóhoz közel ült le falatozni s a tó partjától nem messze hajtotta álmra fejét, mikor pedig az égi háború ott érte:

Jó hosszú botjára Jancsi támaszkodott,
*Lekonyította a karimás kalapot,
Nagyszőrű subáját meg kifordította,
Úgy tekintett bele a vad zivatarba.*

Ez a valóságos alföldi festmény pedig nem más, mint közvetett másolat MÁTYÁSI után. Azért mondom közvetettnek, mert MÁTYÁSI pontos szövegét, mint PETŐFI lejegyzéséből és a többi

változatokból is kitűnik; PETŐFI nem ismerhette. MÁTYÁSINAK az a plasztikus versszaka így szól:

Mikor látok fergeget idejét,
Kigyűröm a süvegem tetejét,
 Fel se veszem a felhőt alóla,
 Mert a jég is visszapattog róla.

ERDÉLYINÉL már ez van:

Ha látom a fürgeteg idejét,
Begyűröm a süvegem tetejét,
Csak úgy nézem az időt-alóla,
 Még a jég is visszapattog róla. (Népd. I: 217.)

MÁTYÁSI gulyása tehát „kigyűri” zivatarkor a süvege tetejét, ERDÉLYIÉ „begyűri”, PETŐFIÉ „lehajtja a kalapja szélét” s éppúgy *Kukorica Jancsi* is „lekonyítja a karimás kalapot”. Ismerve a pásztorok viseletének történetét, észrevehetjük itt azt is, hogy MÁTYÁSI gulyásának a viselete és viselkedése a legeredetibb, ugyanis a pásztorok a XIX. század elején még télen-nyáron hosszú süveget hordtak, azt pedig csak akkor való begyűrni (t. i. fönn a hegyét, a közepét), mikor szép idő van, de ha esik az eső, *ki* kell gyűrni, hogy a víz lecsoroghasson róla. Így tesznek még ma is havas esőben a báránybéléses hosszú sipkával. Ez a sor is azt mutatja tehát, hogy MÁTYÁSI szövege az eredeti. A PETŐFIVEL való összehasonlítás pedig azt mutatja, hogy nemcsak CSOKONAIRA és ARANYRA hatott MÁTYÁSI, hanem *Gulyásnótája* révén még a legönállóbb PETŐFIRE is. Hatott nem mint nyers anyagot szolgáltató, hanem mint stíluselőző és hangulat-keltő.

(Folytatjuk.)

Mészöly Gedeon.